

ОСОБИСТІСНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ГОТОВНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОГО РИЗИКУ СПЕЦПРИЗНАЧЕНЦІВ

У даній статті теоретично проаналізовано та емпірично підтверджено особистісні детермінанти готовності до професійного ризику працівників підрозділу спецпризначення «Ягуар». Вибіркові емпіричного дослідження були працівники 8-ого окремого полку спеціального призначення «Ягуар». Дослідження здійснювалося за трьома методами: 1) теоретичні методи: аналіз, синтез, систематизація, класифікація та узагальнення; 2) психодіагностичні методи: тестування – методика діагностики ступеня готовності до ризику Шуберта, опитувальник «Особистісні фактори прийняття рішення (ЛФР-25)» Т.В. Корнилової, стиль саморегуляції поведінки В. І. Моросанової, Є. М. Коноз, опитувальник схильності до ризику А. Г. Шмельова, опитувальник самовідношення В.В. Столін, С. Р. Пантелеєв, методика «Особистісна агресивність і конфліктність» Є. П. Ільїн, П. А. Ковальов, методика діагностики особистості на мотивацію до уникнення невдач Т. Елерса, методика діагностики особистості на мотивацію до успіху Т. Елерса; 3) статистичні методи: метод кореляційного та регресійного аналізу (критерій Спірмана). Практична значущість даного дослідження полягає у можливості використання матеріалів та висновків в подальшому вивченні проблеми готовності до професійного ризику; при розробці цільових програм щодо мінімізації негативних психологічних наслідків діяльності працівників підрозділів спецпризначення в особливих умовах та критичних ситуаціях; для підвищення ефективності діяльності при прогнозуванні особливості поведінки осіб підрозділу спецпризначення; при підготовці осіб до професійної діяльності у підрозділах спеціального призначення.

Ключові слова: професійний ризик, готовність до професійного ризику, рішучість, 8-й окремий полк спеціального призначення «Ягуар», особистісні детермінанти готовності до ризику, схильність до ризику.

This article theoretically analyzed and empirically confirmed the personal determinants of readiness for professional risk of employees of the special purpose division "Jaguar". The sample of the empirical research was the employees of the 8th separate special regiment "Jaguar". The study was carried out by three methods: 1) theoretical methods: analysis, synthesis, systematization, classification and generalization; 2) psychodiagnostic methods: testing - method of diagnosis of the degree of readiness for the risk of Schubert, the questionnaire "Personal factors of decision-making (LFP-25)" T. Kopnilov, style of self-regulation of behavior V. Mopocanova, E. Konose, the questionnaire of the propensity to risk A. Shmelev, the questionnaire of self-relations V. Stolin, S. Panteleev, method "Personal aggressiveness and conflict" E. Ilyin, P. Kovalev, method of diagnosis of personality on the motivation to avoid failures T. Elepca, method of diagnosis of personality on the motivation for success T. Elepca; 3) static methods: the method of cognitive and regulatory analysis (criteria of Spirman). The practical significance of this study is the ability to use materials and conclusions in the further study of the problem of readiness for professional risk; in the development of targeted programs to minimize the negative psychological consequences of the activities of employees of special purpose subunits in special conditions and critical situations; to enhance the effectiveness of activities in the process of determining the behavior of workers of special purpose; when preparing a personality for professional activities in special purpose units.

Keywords: *professional risk, readiness for professional risk, determination, 8th separate regiment of special purpose "Jaguar", personal determinants of risk tolerance, risk appetite.*

Постановка проблеми та її актуальність. Важливим завданням психологічної науки та практики в наш час є визначення психологічних чинників ефективної діяльності особистості в умовах соціальних трансформацій.

Кожна діяльність вимагає свого набору професійних, вольових, психологічних якостей; надзвичайно важливим є формування особистості зі стійкою системою поглядів, загальних потреб і мотивів, через які людина сприймає та оцінює дійсність,

вибирає адекватну поведінку й регулює її відповідно до стійкої загальної позиції.

Професійну діяльність працівників підрозділів спеціального призначення МВС України без вагань можна віднести до типу професій, які вважаються екстремальними за своїм профілем. При виконанні своїх професійних завдань фахівці підрозділів спеціального призначення постійно зазнають шкідливого впливу негативних факторів, які несуть психологічне, фізичне, емоційне та розумове навантаження.

Нашу увагу привернув 8-й окремий полк спеціального призначення «Ягуар», який був сформований в 1994 році з метою забезпечення громадського порядку та боротьби зі злочинністю, оперативного реагування на дії злочинних угруповань і виконання інших, передбачених чинним законодавством завдань, пов'язаних з підвищеним ризиком для життя.

За офіційними даними UNDP професія працівника спецпідрозділу знаходиться у числі десятих найскладніших професій на Землі. За рівнем ризику та стресогенності вона прирівнюється до діяльності льотчика - випробувача. При цьому враховуються такі ознаки складності: характер і зміст праці; її розмаїтість, комплексність, самостійність; масштабність; складність управління; підвищена відповідальність. За основним видом цю роботу відносять до оперативно – тактичної діяльності; за категорією – до виконавської; за ступенем складності виконання функцій – до 9 ступеня за 10 бальною шкалою [1].

Незалежно від професійної підготовленості військовослужбовців спецпідрозділів внутрішніх військ та наявності у них відповідних професійно важливих якостей, дія надсильних подразників, до яких належать безпосереднє протиборство зі злочинцями, перевтома, дефіцит часу й інформації, застосування зброї, гострий психологічний конфлікт, дія природних та техногенних сил, викликає певні негативні зміни фізичного і, насамперед, психічного стану, що суттєво погіршує ефективність вирішення службових завдань і небезпечним чином впливає на особистість військовослужбовця. Отже, вирішення проблеми психологічної готовності спецпризначенців до професійного ризику має в цей час особливо важливе значення.

Метою дослідження було виявити особистісні детермінанти готовності до професійного ризику спецпризначенців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової психолого-педагогічної літератури показує, що в загальній, юридичній психології, психології праці, військовій психології та педагогіці проблеми психологічної готовності до діяльності в екстремальних умовах у рамках процесу психологічної підготовки фахівців досить активно досліджувалась. Можна відзначити роботи таких відомих вчених, як А. Г. Базанова, А. В. Барабанщикова, В. І. Вдовюк, В. П. Давидова, М. І. Д'яченко, Л. Ф. Залізняка, Н. І. Кірящева, М. І. Коробейникова, І. Д. Ладанова, Г. Д. Лукова, В. Л. Марищук, В. Я. Слепова, А. М. Столяренко, Н. П. Федоренко, Я. Я. Юрченко та інших авторів.

Варто зазначити, що психологічним дослідженням феномену ризику займались низка російських (Т. В. Корнілова, В. П. Позняков, І. Є. Задорожнюк та ін.) та українських (Ю. Ф. Пачковський, Н. А. Побірченко та ін.) вчених. Разом з тим аналізу готовності до зваженого ризику, як однієї із важливих характеристик професійної діяльності військовослужбовців в процесі організаційного розвитку, приділено, на наш погляд, недостатньо уваги.

Різні автори мають досить суперечливі погляди на проблему готовності. Найбільш перспективним, на наш погляд, представляється підхід, який характеризує готовність до діяльності в умовах ризику як миттєву, багатокomпонентну систему, в загальній структурі якої виділяються два види готовності: тривала і ситуативна (оперативна). Тривала готовність являє собою раніше набуті установки, знання, навички, вміння, досвід, якості і мотиви дій в екстремальних умовах. На цій основі виникає стан готовності до виконання повсякденних або раптово виникаючих завдань. Багато в чому така готовність забезпечується рівнем професійної підготовленості фахівця. Ситуативний стан психологічної готовності - це актуалізація, пристосування всіх сил, створення психологічних можливостей для успішних дій в даний момент, і тому воно включає елементи тривалої готовності [9].

Отже, готовність до ризику – це характеристика особистості, яка дозволяє ефективно, саморегульовано приймати рішення та діяти в умовах невизначеності, непередбачуваності результатів, неповноти інформації тощо, а також в умовах настання непередбачуваних результатів. Як стверджують науковці ризик, який

пов'язаний з професійною діяльністю особистості є «професійним ризиком», який характеризує статус людини і її можливості.

Готовність та належне ставлення до професійного ризику в діяльності спецпризначенців має важливе значення для успішного виконання завдань з охорони правопорядку. Відповідні показники щодо цього можуть формуватися у процесі попередньої підготовки, бути наявними заздалегідь під час набутого досвіду або спадкових факторів. Останні дослідження підтверджують: критеріям фахового добору особового складу спеціальних підрозділів надається важлива роль у поліпшенні професійної діяльності, що пов'язано з фактом впливу психологічних та психофізіологічних особливостей особистості на ефективність виконання службових обов'язків [2, 4, 6]. Отже, розв'язок зазначеної проблеми, значною мірою, лежить у площині глибокого вивчення індивідуально-типологічних особливостей працівників підрозділів спецпризначення й це є актуальним завданням практичної психології [5].

Психологічні розробки з приводу особистісних детермінант готовності до професійного ризику розвиваються й удосконалюються. Вони досліджувалися як зарубіжними науковцями, наприклад, Ю. Козелецьким, М. Левінсоном, російськими Т. В. Корнілова, Є. П. Ільїн, так і сучасними українськими дослідниками, серед яких цей аспект питання вивчали Л. А. Александрова, О. В. Вдовіченко та ін.

Отже, перелік чинників, що впливають на готовність до професійного ризику спецпризначенців, досить різноманітний. Основними психологічними властивостями можна виділити: емоційний стан, упевненість у собі, рівень саморегуляції, природну схильність до ризику, азартність і схильність до гострих відчуттів, ініціативність, уміння оперативно реагувати на нову ситуацію, ступінь соціалізації та готовності слугувати суспільним інтересам, почуття обов'язку й особисті зобов'язання, рівень егоїзму чи альтруїзму, оригінальність мислення, гнучкість розуму, рівень тривожності, самовідношення, агресивність, рішучість, рівень екстравертності чи інтровертності, мотивація до успіху та уникнення невдач тощо. Саме тому, щоб мінімізувати ризик працівників підрозділу спецпризначення, доцільно враховувати відповідні чинники під час планування діяльності, пов'язаної з ризиком [7].

У результаті теоретичного аналізу особистісних детермінантів готовності до професійного ризику у діяльності 8-го окремого полку спеціального призначення «Ягуар» ми схилилися до виокремлення таких особистісних детермінант, як саморегуляція, самоствалення, схильність до ризику, агресивність, мотивація до успіху та мотивація до уникнення невдач.

Викладення основного матеріалу дослідження. Отже, для проведення емпіричного дослідження було підібрано психодіагностичний інструментарій та сформовано методичну базу дослідження. Для визначення готовності до професійного ризику спецпризначенців 8-го окремого полку ми використали декілька методик:

1. методика діагностики ступеня готовності до ризику Шуберта;
2. опитувальник «Особистісні фактори прийняття рішення (ЛФР-25)»

Т.В. Корнилової.

З метою дослідження особистісних характеристик готовності до професійного ризику було використано ряд методик:

1. стиль саморегуляції поведінки В. І. Моросанової, Є. М. Коноз;
2. опитувальник схильності до ризику А. Г. Шмельова;
3. опитувальник самовідношення В. В. Століна, С. Р. Пантелеєва;
4. методика «Особистісна агресивність і конфліктність» (Є. П. Ільїн,

П. А. Ковальов);

5. методика діагностики особистості на мотивацію до уникнення невдач

Т. Елерса;

6. методика діагностики особистості на мотивацію до успіху Т. Елерса.

Емпіричне дослідження особистісних детермінантів готовності до професійного ризику спецпризначенців 8-го окремого полку «Ягуар» було проведене на базі окремого полку спеціального призначення внутрішніх військ Міністерства внутрішніх справ України в м. Вінниця.

В емпіричному дослідженні взяли участь 60 працівників підрозділу всі чоловіки віком від 19 до 25 років, з них 10 (16%) осіб офіцерського складу та 50 (44%) осіб – сержантського складу. Всі респонденти мають досвід військової служби в

підрозділі від 1 до 3 років. Середній показник становить – 2 роки військової служби в підрозділі спеціального призначення «Ягуар». Всі респонденти працюють в підрозділі на контрактній основі. Освіта респондентів: середньо – спеціальна - 22 особи (36 %), неповна вища – 18 респондентів (30 %), вища – 20 досліджуваних (34%).

В більшості досліджуваних (96% респондентів) переважає сімейний стан – неодружений. І лише 4% досліджуваних мають сім'ї.

У ході емпіричного дослідження готовності до професійного ризику спецпризначенців можна констатувати, що середній рівень готовності до ризику притаманний більшості респондентів – 65% (рис.1). Це свідчить про готовність працівників підрозділу спецпризначення йти на виправданий ризик в момент прийняття рішення та ефективно виконувати поставлені завдання. Можна говорити про обдуманість, обачливість, максимальному використанні професійних знань та навичок, про розуміння небезпеки, але при цьому не проявляти легковажності.

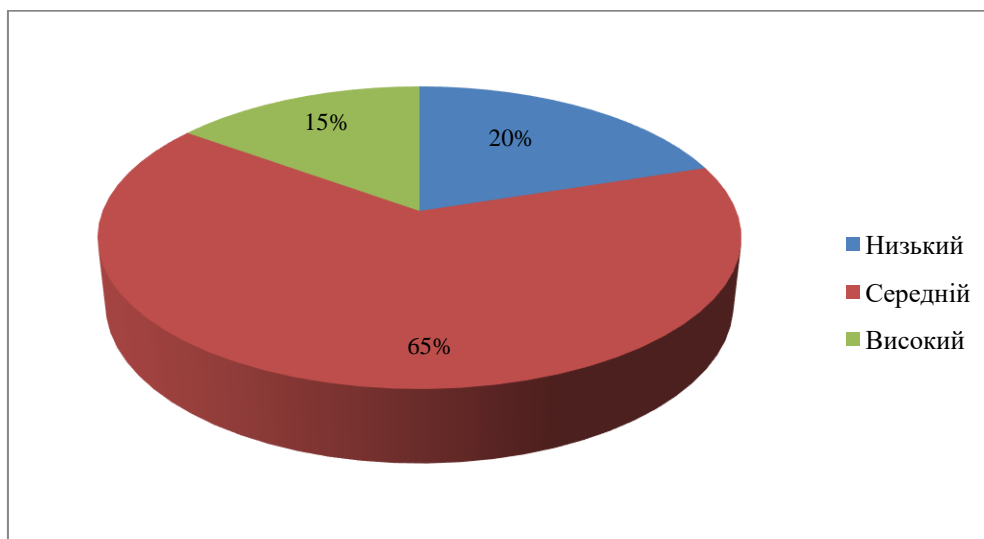

Рис.1. Показники рівнів готовності до ризику спецпризначенців 8-го окремого полку «Ягуар» за методикою Шуберта

За показниками отриманими по опитувальнику «Особистісні фактори прийняття рішення» (ЛФР - 25) Т. В. Корнілової маємо наступні результати, які наведені у процентному відношення по шкалах представлені на рис. 2.

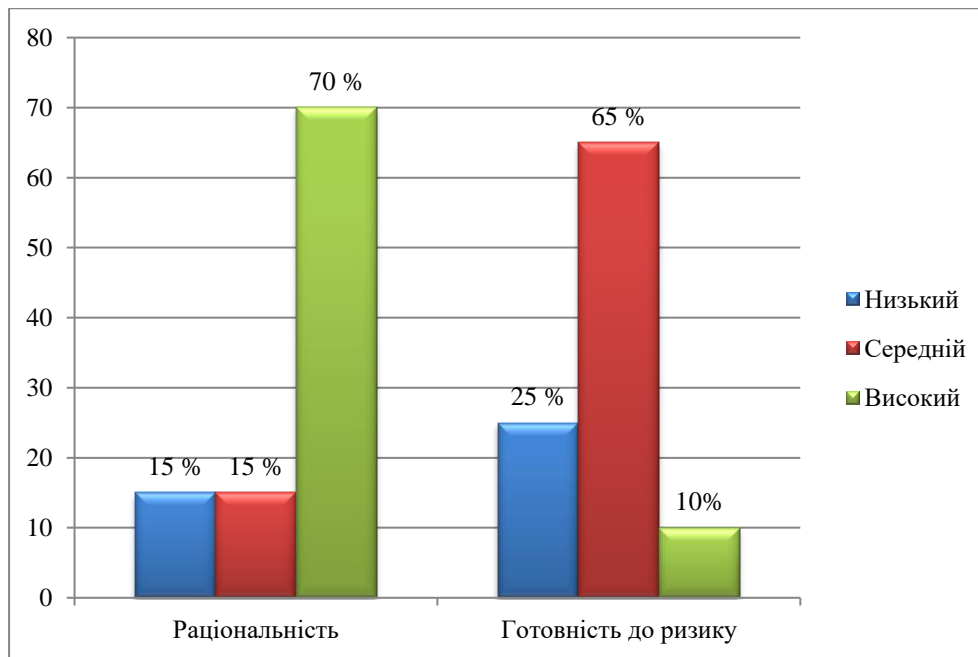

Рис. 2. Показники факторів прийняття спецпризначенців 8-го окремого полку «Ягуар» за опитувальником «Особистісні фактори прийняття рішення» Т. В. Корнілової

У 70% респондентів спостерігається високий рівень по шкалі «Раціональність», це може свідчити про готовність досліджуваних обдумувати свої рішення і діяти при можливо не повній орієнтації в ситуації, зваживши всі фактори, респонденти можуть характеризувати різні, в тому числі і ризиковані дії та приймати відповідні рішення. Високий показник по цій шкалі вказує на високий рівень інтелекту респондентів, підозрілість, розвинену увагу, проникливість, розважливність, заклопотаність, схильність до почуття провини; радикалізм (свобода думки), самодостатність (орієнтування на власні рішення). Тобто високий рівень раціональності вказує на готовність досліджуваних йти на зважений та обдуманий ризик.

Відповідно у 65% досліджуваних спостерігається середній рівень готовності до ризику, це вказує на їх раціональність мислення та готовність ризикувати в екстремальних та небезпечних ситуаціях. Середній рівень готовності до ризику вказує на почуття відповідальності працівників підрозділу спецпризначення, совісність, завзятість, вольовий самоконтроль, емоційну стійкість і врівноваженість.

Отже, отримані результати відповідають вимогам конкретного виду діяльності, що вказує на професійну придатність спецпризначенців 8-го окремого полку «Ягуар». Достатня розвиненість компонента «раціональність» та середній рівень готовності до ризику вказують на готовність працівників підрозділу спеціального призначення до активної професійної діяльності в екстремальних ситуаціях.

Також, в ході даного емпіричного дослідження були визначені особистісні характеристики готовності до професійного ризику працівників підрозділу спецпризначення «Ягуар», до них ми віднесли: самоствалення, саморегуляцією, агресивністю, мотивацією до уникнення невдач, мотивацією до успіху, а також з схильністю до ризику.

Визначення особистісних характеристик готовності до професійного ризику працівників підрозділу спецпризначення «Ягуар» мають наступні результати: більшість респондентів 50% мають низький загальний рівень саморегуляції, це вказує на не сформовану потребу працівників підрозділу в усвідомленому плануванні та програмуванні своєї поведінки, це може призвести до негативних наслідків, в тому числі й до професійних невдач.

Високий рівень агресивності і конфліктності взагалі не притаманний даній вибірці. Це свідчить про професійну відповідність працівників підрозділу спецпризначення обраній сфері діяльності. Адже, за родом професійної діяльності, працівники підрозділу спеціального призначення «Ягуар», систематично стикаючись із проявами антигромадської й злочинної поведінки та постійно піддаються впливу агресивного антисоціального середовища, що викликає у частини співробітників підрозділу спотворене сприйняття реальної дійсності та деформує систему моральних норм і міжособистісних відносин.

Наступною особистісною характеристикою є мотивація досягнення - 50% працівників підрозділу спецпризначення мають помірно високий рівень мотивації на успіх, що відповідно логічно підтверджується даними про 50% респондентів, які мають низький рівень мотивації до захисту.

До особистісних характеристик працівників підрозділу спецпризначення доцільно віднести самоствалення. Високі показники позитивного самоствалення,

самоповаги, аутосимпатії спецпризначенців призводять до становлення успішності особистості військовослужбовця в професійній діяльності без деструктивних змін. Мова йде про ті аспекти самоставлення, які емоційно і змістовно об'єднують віру в свої сили, професійні здібності, енергію, самостійність, оцінку своїх можливостей, контролювати власне життя і бути самопослідовним, розуміння самого себе.

Наступною особистісною характеристикою є схильність до ризику. У більшості (90%) спецпризначенців схильність до ризику знаходиться на середньому рівні, що свідчить про відповідність даній професійній діяльності. Адже, схильність до ризику, здатність до ефективних дій в умовах ризику є особливо важливою характеристикою для вирішення службових завдань та формування професійної придатності працівників підрозділу спеціального призначення «Ягуар».

Для подальшого кількісного та якісного аналізу отриманих результатів ми використовували статистичний пакет SPSS. Першим етапом математичної обробки є виявлення розподілу даних. Для того, щоб розпочати за допомогою методів математичної статистики аналіз отриманих результатів, ми застосовували непараметричний критерій Колмогорова – Смірнова, щоб визначити розподіл ознаки [8]. Так, було визначено, що розподіл даних є ненормальним, тобто у багатьох шкалах показник значимості менше 0,05. Тому, для подальшого проведення кореляційного аналізу нами використовувався коефіцієнт кореляції Спірмена, так як саме він призначений для аналізу даних з ненормальним розподілом. Нами був проведений кореляційний аналіз між показниками восьми методик.

Отже, у процесі проведення кореляційного аналізу даних було виявлено такі прямі кореляційні зв'язки:

- ✓ готовність до ризику з глобальним самоставленням (0,340 при $p=0,01$),
- ✓ готовність до ризику зі самоцікавістю (0,397 при $p=0,01$),
- ✓ готовність до ризику з непоступливістю (0, 331 при $p=0,01$),
- ✓ готовність до ризику з мстивістю (0, 289 при $p=0,05$),
- ✓ готовність до ризику з оцінкою результатів (0, 288 при $p=0,05$),
- ✓ раціональність з нетерпимістю до думки інших (0,281 при $p=0,05$),
- ✓ раціональність з самоцікавістю (0,512 при $p=0,01$),

- ✓ раціональність з мотивацією до успіху (0, 437 при $p=0,01$),
- ✓ раціональність із плануванням (0, 489 при $p=0,01$).

Також існують обернені кореляційні зв'язки між наступними показниками:

- ✓ готовність до ризику зі самообвинуваченням (- 0, 285 при $p=0,05$),
- ✓ готовність до ризику із гнучкістю (- 0,334 при $p=0,01$),
- ✓ готовність до ризику із аутосимпатією (- 0, 329 при $p=0,05$),
- ✓ готовність до ризику зі самоприйняттям (- 0, 280 при $p=0,05$),
- ✓ готовність до ризику з образливістю (- 0,348 при $p=0,01$),
- ✓ готовність до ризику з непоступливістю (- 0, 288 при $p=0,05$),
- ✓ готовність до ризику із позитивною агресивністю (- 0, 305 при $p=0,05$),
- ✓ готовність до ризику з уникненням невдач (- 0, 614 при $p=0,01$),
- ✓ раціональність зі схильність до ризику (- 0,335 при $p=0,01$),
- ✓ раціональність зі запальністю (- 0, 474 при $p=0,01$),
- ✓ раціональність зі оцінкою результатів (- 0, 279 при $p=0,05$).

Отже, підсумовуючи отримані за допомогою кореляційного аналізу результати, нами було виявлено, що існує прямий кореляційний зв'язок між показником готовності до ризику та саморегуляцією, а саме з плануванням та оцінкою результатів; самостваленням, а саме самоцікавістю; агресивністю, а саме непоступливістю, мстивістю та нетерпимістю до думки інших; мотивацією прагнення до успіху.

Показники готовності до ризику пов'язані оберненим зв'язком між такими особистісними характеристиками: самоствалення, а саме самообвинуваченням, самоприйняттям та аутосимпатією; саморегуляцією, а саме оцінкою результатів та гнучкістю; агресивністю, а саме образливістю, непоступливістю, запальністю та позитивною агресивністю; схильністю до ризику; мотивацією на уникнення невдач.

Також був проведений регресійний аналіз, який дозволив визначити ті особистісні детермінанти, які найбільше впливають на показники готовності до професійного ризику. Так, найбільше значення в процесі формування готовності до професійного ризику спецпризначенців має самоствалення, а саме високий рівень самоцікавості, низький рівень самообвинувачення та позитивна аутосимпатія;

агресивність, а саме низькі рівні непоступливості, запальності, нетерпимість до думки інших та образливості; середній рівень саморегуляції, а саме гнучкості та оцінки результатів; середній рівень схильності до ризику та помірно високий рівень мотивація до успіху.

Відповідно до результатів проведеного регресійного аналізу, можна констатувати той факт, що показник особистісної характеристики «мотивація до уникнення невдач» виявився не значимий. Це може бути спричинено тим, що більшість (50%) працівників підрозділу спеціального призначення «Ягуар» мають низький рівень мотивації до захисту.

Висновки. У ході теоретичного аналізу ми розкрили психологічні особливості професійної діяльності працівників 8-го окремого полку спеціального призначення «Ягуар» та здійснили аналіз теоретичних поглядів до визначення поняття «готовність до професійного ризику». Професійна діяльність підрозділів спецпризначення є екстремальною діяльністю, їх працівники виконують свої службові обов'язки в особливих умовах, пов'язаних із ризиком для життя та здоров'я. Готовність до професійного ризику – це характеристика особистості, яка дозволяє ефективно виконувати службові завдання, саморегульовано приймати рішення та діяти в умовах невизначеності, непередбачуваності результатів, неповноти інформації тощо, а також в умовах настання непередбачуваних результатів.

В результаті теоретичного аналізу особистісних детермінантів готовності до професійного ризику у діяльності спецпризначенців ми схилилися до виокремлення таких особистісних характеристик, як саморегуляція, самоствалення, схильність до ризику, агресивність, мотивація до успіху та мотивація до уникнення невдач.

У ході емпіричного дослідження готовності до професійного ризику працівників підрозділу спеціального призначення було виявлено, що в більшості респондентів (65%) переважає середній рівень готовності до ризику. Це свідчить про готовність працівників підрозділу спецпризначення йти на виправданий ризик в момент прийняття рішення та ефективно виконувати поставлені завдання. Можна говорити про обдуманість, обачливість, максимальному використанні професійних знань та навичок, про розуміння небезпеки, але при цьому не проявляти легковажності.

У 70% респондентів спостерігається високий рівень по шкалі «Раціональність», це може свідчити про готовність досліджуваних обдумувати свої рішення і діяти при можливо не повній орієнтації в ситуації, зваживши всі фактори, респонденти можуть характеризувати різні, в тому числі і ризиковані дії та приймати відповідні рішення. Тобто високий рівень раціональності вказує на готовність досліджуваних йти на зважений та обдуманий ризик. Отже, отримані результати відповідають вимогам конкретного виду діяльності, що вказує на професійну придатність працівників підрозділу спеціального призначення «Ягуар». Достатня розвиненість компонента «раціональність» та середній рівень готовності до ризику вказують на готовність працівників підрозділу спеціального призначення до активної професійної діяльності в екстремальних ситуаціях.

Отже, в ході даного емпіричного дослідження було виявлено, що існує прямий кореляційний зв'язок між показником готовності до ризику та саморегуляцією, а саме з плануванням та оцінкою результатів; самооставленням, а саме самоцікавістю; агресивністю, а саме непоступливістю, мстивістю та нетерпимістю до думки інших; мотивацією прагнення до успіху. Показники готовності до ризику пов'язані оберненим зв'язком між такими особистісними характеристиками: самооставлення, а саме самообвинуваченням, самоприйняттям та аутосимпатією; саморегуляцією, а саме оцінкою результатів та гнучкістю; агресивністю, а саме образливістю, непоступливістю, запальністю та позитивною агресивністю; схильністю до ризику; мотивацією на уникнення невдач.

Також був проведений регресійний аналіз, який дозволив визначити ті особистісні детермінанти, які впливають на показники готовності до професійного ризику, а саме: самооставлення, агресивність, саморегуляція, схильність до ризику та мотивація до успіху.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Андрєєв О.О., Дзюба В.М., Ірхін Ю.Б., Потеряйко С.П.* Психологічне супроводження службово бойової діяльності внутрішніх військ МВС України в екстремальних умовах : Навчальний посібник / О.О.Андрєєв, В.М.Дзюба, Ю.Б.Ірхін та ін. – К.: Київський нац. ун т внутр. справ, ДП “Друкарня МВС”, 2009. – 82 с.
2. *Барко В. І.* Психологія управління персоналом органів внутрішніх справ (проактивний підхід) : монографія / Барко В. І. – К. : Ніка-Центр, 2003. – 448 с.
3. *Ильин Е. П.* Психология риска. - СПб.: Питер, 2012. - 288 с.: ил.
4. *Котляр В. Ю.* Нетрадиційні форми середнього значення в кримінологічних дослідженнях / В. Ю. Котляр, Ю. В. Котляр // Проблеми пенітенціарної психології і практики. – 2002. – № 7.
5. *Котляр Ю. В.* Факторний аналіз індивідуально-типологічних рис курсантів / Ю. В. Котляр // Науковий вісник НАВСУ – К., 2005. – № 2.– С. 308–314.
6. *Малхазов О. Р.* Психологія та психофізіологія управління руховою діяльністю : монографія / Малхазов О. Р. – К. : Євролінія, 2002. – 320с.
7. *Санникова О.П.* Статус склонности к риску как свойства личности / О.П. Санникова // Психолого-этическая культура деловых отношений / Левчук В.В. и др. – К.; Одесса : СМІЛ, 2006.
8. *Сидоренко Е.В.* Методы математической обработки в психологии / Е.В. Сидоренко. – СПб.: Речь, 2004. – 350 с.
9. *Шатковский Ю.В.* Сущность и особенности психологической готовности сотрудников частных охранных предприятий к деятельности в условиях повышенного риска Вестник Санкт -Петербургского университета МВД России №3 (31) 2006